

کتابشناخت

زیر نظر عبدالحسین آذرنگ

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

بیندازند و به این ترتیب زنده نگه دارند. مثنوی مولانا جلال‌الدین رومی یکی از گنجینه‌های بسیار پرارزش امثال فارسی است.

ارسال المثل در مثنوی به عنوان اثری که به فهم بهتر مثنوی کمک کند و به منزله نخستین کوششهایی که به این ترتیب در ادبیات فارسی انجام می‌گیرد اثری است سودمند و زحمت مولف آن در خور قدردانی. اما اگر پژوهنده‌ای

ارسال المثل در مثنوی. علی‌رضا منصور مؤید، تهران، سروش، ۱۳۶۵، ۱۵۲ ص، وزیری.

ارسال المثل از صنعت‌های علم بدیع و به معنای آوردن مثالی مشهور یا گنجانیدن سخنی حکیمانه در شعر است. شاعران با استفاده از این صنعت توانسته‌اند مثالهایی را از گزند فراموشی حفظ کنند یا آنها را بر سر زبان مردم

«در اصول اشیاء مادی»، «درباره جهان مرئی» و «درباره کره زمین»، به همراه ترجمه دو نامه از دکارت، یکی به مترجم فرانسوی کتاب و دیگری خطاب به شاهزاده خانمی که البته حاوی چند نکته روشنگر درباره این کتاب است، و فهرست مختصری از اصطلاحات فلسفی با شماره صفحه و دو واژه نامه فارسی به انگلیسی و بالعکس.

اصول فلسفه از اهم متون فلسفه غربی است و انتشار ترجمه فارسی آن بدون شک برای خوانندگان فلسفه دوست فارسی زبان مغتنم است. کوشش همه کسانی که بانی انتشار متون اصلی و پایه در هر رشته‌ای به زبان فارسی هستند، مأجور و شهادت و همت مترجمان جوانی که مرارتهای بسیاری را تحمل می‌کنند، پیه سختیهای زیادی را به تن می‌مالند و به ترجمه این گونه آثار روی می‌آورند درخور تحسین و قدردانی است.

بدیع الزمان همدانی و مقامات نویسی.
علی‌رضا ذکاوتی قراگوزلو. تهران،
اطلاعات، ۱۳۶۴، ۱۲۸ ص، وزیری.

بدیع الزمان همدانی، ادیب، شاعر، لغوی، مولف عربی‌نویس و معاصر آل‌بویه شهرتش بیشتر به سبب چیره‌دستی او در مقامه‌نویسی بوده است. مقامه به داستان یا ماجرای می‌گویند که با نثری سنگین، متکلف، برصنعت، رنگارنگ و فضل‌نمایانه می‌نوشتند و البته لابه‌لای آن نکته‌های لطیف، پند و اندرز و نصایح اخلاقی جای می‌دادند.

بدیع الزمان همدانی و مقامات نویسی

بخواهد مثالها، تمثیلهای و نکته‌های حکیمانۀ مولانا را بیاید - قطع نظر از بعضی مواردی که در این کتاب آمده است یا نیامده است - اگر نداند که مطلب مورد نظرش در کدام دفتر مثنوی و تحقیقاً یا تقریباً در کجای دفتر است، باید دست کم یک دفتر را از سر تا ته بخواند. متأسفانه همین نقص سبب شده است که کتاب از صورت یک کتاب مرجع خوب خارج شود و زحمات مولف محترم احتمالاً به نتیجه مطلوب نرسد. امید است که ناشر محترم در چاپ بعد سعی کند با استفاده از روشهای گوناگونی که برای بازیابی سریع مطالب وجود دارد، این کتاب را به کتاب مرجع خوبی تبدیل کند.

اصول فلسفه. رنه دکارت، ترجمه منوچهر
صانعی دره‌بیدی، تهران، آگاه، ۱۳۶۴، ۱۵۱
ص، رقیعی.

رنه دکارت، فیلسوف فرانسوی قرن هفدهم سه رساله فلسفی نوشته است: گفتار در روش راه بردن عقل (به ترجمه محمدعلی فروغی)، تأملات در فلسفه اولی (به ترجمه احمد احمدی) و اصول فلسفه. با انتشار ترجمه کتاب اخیر، ترجمه فارسی آثار فلسفی رنه دکارت در دسترس خوانندگان ایرانی است. *اصول فلسفه* در اصل به لاتینی نوشته شده است و در زمان خود دکارت به زبان فرانسوی و بعد به زبان انگلیسی ترجمه شده است. این کتاب از روی ترجمه انگلیسی به فارسی ترجمه شده و با ترجمه فرانسوی مقابله شده است. ترجمه فارسی *اصول فلسفه* شامل چهار بخش است با عنوان «در اصول معرفت انسانی».

تصحیح شده بر اساس نسخه‌ای خطی از قرن یازدهم، ترجمه فارسی تهذیب الاخلاق (ص ۴۵ تا ۹۷) و چند فهرست کوتاه.

تهذیب الاخلاق، رساله موجز یا فی الواقع مقاله‌ای است در اخلاق عملی، شامل مباحث کوتاهی در تعریف اخلاق، خصال اخلاقی، دستوراتی در تأدیب و تهذیب اخلاقی، انواع و اقسام اخلاق، خوبیهای فضیلت‌مندان و رذیلت‌مندان اخلاقی، طرق وصول به مرتبه انسان کامل و صفات انسان کامل.

در ضمن جا به جا به اصول کلی سیاست و قوانین کشورداری مختصر اشاراتی شده است. خصوصیت عمده این کتاب در قدمت تاریخ تألیف، ایجاز غیر مغل، تلفیق و اقباس آرای مختلف و زبان و بیان متناسب آن است. فهرستهای آخر کتاب مثل اغلب فهرستهای این ناشر، بی‌روش، پرغلط، آکنده از خطاهای فاحش و تقریباً بلا استفاده است. خوب است کتابهایی که متن آنها به دو زبان است، مثل این کتاب که به فارسی و عربی است، گذشته از صفحه عنوان، مقدمه‌ای به هر دو زبان متن داشته باشد، وگرنه غرض حاصل نمی‌شود.

جهان غیب و غیب جهان: سه مقاله در علم کلام جدید. بهاء الدین خرمشاهی، تهران، کیهان، ۱۳۶۵، ۱۲۶ ص وزیر (مجموعه معارف اسلامی / ۲).

شامل سه مقاله است: (۱) شرط بندی پاسکال (در ۲۰ صفحه)؛ کرامات و خوارق عادات (در ۴۰ صفحه)؛ عدل الهی و مسئله شر (در ۲۵ صفحه) با مقدمه‌ای از مولف در معرفی مقالات

نخستین کتاب مستقل فارسی است که درباره بدیع الزمان همدانی، روش او در مقامه‌نویسی، تأثیری که از پیشینیان گرفته و اثری که بر ادبای ایران و عرب گذاشته، نوشته شده است. عناوین قسمتهای اصلی کتاب - که ظاهراً بایستی فصلهای کتاب باشد - اینهاست: بدیع الزمان همدانی و مقامات او (۱۱ صفحه)، تشریح افکار و آثار بدیع الزمان (۲۵ صفحه)، مقامه‌نویسی بعد از بدیع الزمان (۲۴ صفحه)، نظری بر مقامات حریری (۱۷ صفحه)، ضمیمه: نمونه خلاصه شده‌ای از يك مقامه (۴ صفحه) و فهرستها (۱۵ صفحه).

مطالعه این کتاب برای پژوهندگان ادب فارسی و عربی یقیناً سودمند است. اخیراً در دفتر تازه‌ای که از دائره المعارف اسلام چاپ شده است مقاله خوبی درباره مقامه درج است. شاید بد نباشد در چاپ دوم بدیع الزمان همدانی و مقامات نویسی ترجمه این مقاله عیناً بیاید.

تهذیب الاخلاق، یحیی بن عدی بن حمید زکریا، ترجمه و تعلیق محمد دامادی، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۵، ۱۳۴ ص، وزیری.

ابوزکریا یحیی بن عدی، مؤلف، از شاگردان ابونصر فارابی، از استادان ابوسلیمان منطقی سجستانی، ابوحنیان توحیدی، مترجم آثاری از سریانی به عربی و از منطقیون و دانشوران بنام قرن چهارم بود.

این کتاب او مشتمل است بر گفتاری از مترجم فارسی (ص نه تا بیست و هفت)، متن عربی کتاب تهذیب الاخلاق (ص ۳ تا ۴۲)

نشر گفتار، ۱۳۶۴ ص، وزیری، منصور (سیاه و سفید و رنگی)، نقشه، جدول.

مؤلف، روسی، عضو آکادمی علوم شوروی و مؤلف چند اثر تحقیقی تاریخی است. این کتاب او از فرانسه به فارسی ترجمه شده است و مطالب عمده آن اینهاست: پیش از تاریخ، آغاز تاریخ، دوره‌های تاریخی، باستانشناسی، جایگاه شهرهای باستانی، ویرانه‌های باستانی، اقتصاد و هنر و تاریخ مذاهب آن خطه.

بسیاری از مطالب علمی و تحقیقی این کتاب در زبان فارسی تازگی دارد و مطمئناً برای پژوهندگان تاریخ و فرهنگ دوره پیش از اسلام ایران جالب توجه خواهد بود. البته نویسندگان مانند سایر مؤلفان شوروی احکام قالبی و نتیجه‌گیریهای کلیشه‌ای فراوان دارد که خوشبختانه بازشناسی آنها از واقعیت‌های علمی و تاریخی برای پژوهندگان چندان دشوار نیست. مترجم که سالها به تدریس و تحقیق دانشگاهی اشتغال داشته است با وقوف به جنبه‌های مثبت و منفی کتاب به ترجمه آن مبادرت کرده است و مقدمه و موخره‌ای نگاشته است که ضمن بر شمردن محاسن و معایب کتاب، و دادن هشدار به خوانندگان جوان و دانشجویانی که ممکن است به اندازه کافی توجه برداشته‌های غیر مستند از واقعیت‌های علمی و تاریخی نباشند که برخی از نویسندگان شوروی به میل شخصی یا خلاف میل خود و گاه احتمالاً از روی اضطرار از لابه‌لای نوشته‌هایشان القاء می‌کنند، در باره اصطلاح «آسیای مرکزی» یا «آسیای میانه» بحثی را پیش کشیده است که شایان توجه است.

در اول و فهرست راهنمایی در آخر. وجه اشتراك این سه مقاله به نظر مؤلف، حوزه علم کلام است و قید عبارت «علم کلام جدید» در عنوان فرعی کتاب، عنوان اصلی را توضیح داده و روشن کرده است.

مقاله اول از سه قسمت تشکیل شده است: نظری به زندگی علمی و اندیشه‌های فلسفی پاسکال، ترجمه اندیشه شماره ۲۳۳ پاسکال درباره خداوند و نقد و نظر مؤلف درباره آن. مقاله دوم که بلندتر از دو مقاله دیگر است درباره امور خارق عادت و اعمالی است که با قانونهای شناخته شده طبیعت منطبق نیست و عقل علمی از توضیح آنها عاجز است، اما با این وصف به اشکال گوناگون بروز می‌کند و وجود دارد. مؤلف به انواع این پدیده‌ها اشاره‌ای گذرا می‌کند و آراء بسیاری را از دیدگاههای مختلف، اعم از له یا علیه، می‌آورد. خود این مقاله مستعد است که بسط داده شود و به صورت کتاب مستقلی جداگانه منتشر شود. مقاله سوم نقد و نظری است بر کتاب *عدل الهی* که به اعتباری شاید با اهمیت‌ترین اثر شهید مرتضی مطهری باشد. ارزش تحقیقی مقاله اخیر از دو مقاله دیگر بیشتر است. از ویژگیهای جهان غیب و غیب جهان نثر روان، چالاک و پر امکان مؤلف، واژه‌یابی و واژه‌آفرینی‌های بجا و جسارت او در طرح بسیاری از نکات و مطالب، و چاپ نسبتاً خوب و شکیل کتاب است.

خراسان و ماوراءالنهر (آسیای میانه). آ. بلنیتسکی، ترجمه پرویز ورجاوند، تهران،

منصوره کاویانی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵، ۹۴ ص، رقیعی، واژه‌نامه.

پرفسور توشیهیکو ایزوتسو، زاپنی، استاد دانشگاه، فلسفه‌دان، متبحر در چند زبان، فارسی‌دان و عربی‌دان، آشنا به فرهنگ و معارف اسلامی و ایرانی و مردی جامع‌الاطراف و کثیرالآثار است. در سال ۱۳۵۱ که در ایران به تحقیق و تدریس اشتغال داشت، در باره خلق مدام از نظر عرفان اسلامی و مقایسه آن با آیین بودایی‌ن دو سخنرانی ایراد کرد که بعداً به صورت رساله‌ای در آمد. صفحه ۵ تا ۴۸ این کتاب، ترجمه فارسی آن رساله است؛ و صفحه ۵۱ تا ۸۲ مؤخره‌ای است که مترجم با تحقیق و به قصد ارائه شواهد بیشتری برای مقایسه، بر کتاب افزوده است. صفحه ۸۳ تا ۹۴ شامل دو واژه‌نامه انگلیسی به فارسی، و فارسی به انگلیسی است که نسبتاً مشبع است و باره‌ای از آنها از متون قدیم گرفته شده و بعضی دیگر بر ساخته‌های جدید است. مترجم سعی داشته است همه اصطلاحها و برابره‌های فارسی آنها را در این مبحث بخصوص در واژه‌نامه بگنجانند که مطمئناً اجر زحمتش مشکور است.

داستان پیامبران در کلیات شمس (شرح و تفسیر عرفانی داستانها در غزلهای مولوی).
تقی پورنامداریان، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۴، ج ۱، ۴۹۰ ص، وزیر.

از نویسنده این کتاب چندی پیش کتاب خوب و سودمند رمز و داستانهای رمزی انتشار یافته

کما اینکه حتی بسیاری از محققان ایرانی که در حسن نیتشان تردید نیست، بدون آنکه متوجه باشند ترکیب جدیدالابداع «آسیای میانه» چه تالی‌هایی می‌تواند داشته باشد آن را ناسنجیده بکار می‌برند و به عواقب نیت کسانی که این عبارت بر ساخته و نوساخته را با محاسباتی برای آینده زیرکانه به کار می‌گیرند توجه لازم و کافی ندارند.

شاید تذکر يك نکته به ناشر بی‌فایده نباشد. نشر گفتار، ناشری است که ظاهراً فعالیت انتشاراتی خود را تازه آغاز کرده است و با چند کتابی که بیرون داده است نشان داده است ملاک انتخاب دارد، از سلیقه‌های خاص خود پیروی می‌کند، سعی دارد هویت ویژه خود را داشته باشد که همه اینها از دیده اهل فن دور نیست و قابل احترام است. اما ناشری که در کارش وسواس نشان می‌دهد، خوب است که توجه داشته باشد واحدهای پیش از متن و واحدهای پس از متن معمولاً ترتیب و عناوین جا افتاده‌ای دارد، مثلاً پیشگفتار را بعد از مقدمه نمی‌آورند، عنوان دیباچه را سرآغاز نمی‌گذارند، در ایران متداول نیست که فهرست مندرجات را به سبک کتابهای فرانسوی در آخر کتاب بیاورند و نکات دیگری از این قبیل. یقیناً تذکر این نکات کوچک فنی، ناشری را که می‌خواهد وظیفه ناشریش را درست انجام دهد آزرده نمی‌کند و از قدر کتاب نمی‌کاهد.

خلق مدام در عرفان اسلامی و آیین بودایی
زن. توشیهیکو ایزوتسو. ترجمه و مؤخره از

نویسنده از مآخذ فرنگی دارد، نشانه دیگری از استفاده نویسنده از مآخذ بسیار زیادی که در این حوزه نوشته شده است نیست. مطمئناً فهرست مآخذ که در پایان جلد دوم چاپ خواهد شد، نشان خواهد داد که نویسنده در منابع فرنگی مربوط به این حوزه تا چه حد غور کرده است. يك عيب كوچك ديگر اين كتاب اين است كه جای فهرست تفصیلی در آخر کتاب مناسب نیست. ناشر می‌توانست فهرست مختصر و مفصلش را جداگانه ولی پشت سر هم بیاورد. خوانندگان علاقه‌مند را به خواندن این اثر پر ارزش دعوت می‌کنیم.

داستان: تعاریف، ابزارها و عناصر. ناصر ایرانی، تهران، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۶۴، ۲۲۲ ص، رقهی.

ناصر ایرانی، نویسنده، مترجم، ویراستار و دارای سابقه چندین و چندساله در کار چاپ و نشر است. این تجربه‌ها احاطه‌ای به او داده است که آثار آن را در کل و جزء این کتاب، در پرداخت خوب، زبان روان، سادگی، نظم منطقی، خوش چایی و خوش دستی آن می‌توان دید.

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان برای آموختن فنون داستان‌نویسی به جوانان علاقه‌مند به نویسندگی کارگاهی تشکیل داده است و آقای ناصر ایرانی مطالبی را که در آن کارگاه درس داده است به کتابت در آورده و در چندین مبحث با عناوین داستان‌نویس، داستان، فن و ابزارهای روایت، دیدگاه، طرح،

است. داستان پیامبران کتابی است در دو جلد که جلد اول آن فعلاً منتشر شده است. آن طور که نویسنده در یادداشت اول کتاب اشاره کرده است، هدفش از تدوین این اثر حل کردن مشکلات کلیات دیوان شمس تبریزی در مواردی است که به اساطیر و داستانهای مربوط به پیامبران اشاره شده است (تلمیح)؛ و تفسیر کردن معانی عرفانی و مجازی این گونه اشارات در مواردی که به نظر نویسنده کتاب، فقط معنای حقیقی و ظاهری اشارات مورد نظر نیست.

از صفحه ۱ تا ۱۲۲ مطالبی است که نویسنده در شش فصل در باره تلمیح، داستان پیامبران در شعرهای درباری، مذهبی، عرفانی و در مثنوی مولوی، زمینه‌های رمز و تاویل در کلیات شمس، و وسعت و تنوع داستان پیامبران در کلیات شمس آورده است. سپس از صفحه ۱۲۶ تا ۴۸۷ داستان یازده پیامبر (حضرت آدم، ابراهیم، ادریس، ایوب، خضر، داود، سلیمان، صالح، عیسی، لوط) بر حسب همین ترتیب الفبایی نام آنها آمده است. ذیل نام هر پیامبر ابتدا سوانح زندگی، داستان، اسطوره و شواهد مربوط درج شده است و تفسیر نویسنده به دنبال آن و در قسمت مجزا ذکر شده است. نویسنده، پر اطلاع، پر خواننده و به مآخذ فارسی و عربی این حوزه مسلط است. کتاب هم بالتبع پرو پیمان و خواندنی است، اما متأسفانه ویرایش فارسی، چاپ، صفحه‌آرایی و سایر جنبه‌های مادی کتاب همشأن محتوا و معنای کتاب نیست. نکته دیگر اینکه جز چند مورد اشاره در پانوشتها که حکایت از استفاده

محمد اقبال پیشاوری این کتاب را از روی نسخه‌ای منحصر به فرد تصحیح کرده است و متن تصحیح شده او به سال ۱۹۲۱ (۶۷ سال پیش) در مطبعه بریل در لیدن هلند و با همان حروف معهود آن مطبعه به چاپ رسیده و جزو سلسله اوقاف گیب منتشر شده است. مصحح در معرفی کتاب و مولف دیباچه‌ای به انگلیسی نگاشته که حاوی نکات تحلیلی و سودمند است. در *راحة الصدور* یکصد و شصت سال تاریخ سلطنت سلجوقیان بزرگ از ابتدای تاریخ آنان و شرح کارهای طغرل‌بک تا استیلای خوارزمشاهیان آمده است، اما همین بی‌مانند این کتاب در این نیست، بلکه فقط در شرح حوادث چهل سال آخر این سلسله و در بررسی تاریخی راوندی در افول و سقوط سلسله سلجوقیان و ریشه‌ها و علت‌های آن است. چاپ حاضر افست شده همان چاپ بریل است. فقط شش صفحه اصلاحات مرحوم علامه مجتبی مینوی که چند اصلاح مرحوم علامه محمد قزوینی نیز ضمن آن آمده است، در این چاپ به ابتدای کتاب اضافه شده است. امیدواریم ناشر اهتمام کند و در چاپ بعد به جای دیباچه انگلیسی، ترجمه فارسی آن را بیاورد تا این اثر تاریخی مهم به وجه بهتری به خوانندگان فارسی زبان معرفی شود.

رساله نقد النقد فی معرفة الوجود. سید حیدر آملی، ترجمه و تعلیق سید حمید طبیبیان، تهران، اطلاعات، ۱۳۶۴، ۱۰۲ ص، وزیری
سید حیدر آملی، عارف فقیه و عالم قرن ۸ و

شخصیت، لحن، مضمون و جز آن تدوین کرده است.

یقیناً این کتاب جای خود را در میان کتابهای آموزنده، راهنما و درسی این رشته باز خواهد کرد. مشخصات بعضی از منابع انگلیسی که می‌تواند برای تحقیق بیشتر سودمند باشد در صفحه ۱۸ - ۱۷ آمده است. فهرست پایان کتاب، فهرستی است تفصیلی (۱۵ صفحه)، موضوعی و به روش تحلیل مدخل اصلی به اجزاء فرعی و ریز که مناسب کتابهای کاملاً تخصصی است و تصور نمی‌رود جز برای محققان، مورد استفاده مخاطبان اصلی کتاب بتواند بود.

راحة الصدور و آية السرور؛ در تاریخ آل سلجوق، ج ۲. محمد بن علی بن سلیمان راوندی، تصحیح محمد اقبال، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۴، ۶۲۰ ص، وزیری.

مأخذی است معتبر و دست اول برای تحقیق درباره سلسله سلجوقیان. سلجوقیان بزرگ به مدت ۱۶۰ سال از ۴۲۹ تا ۵۹۰ حکومت کردند. راوندی این کتاب را چند سالی پس از ۵۹۰، یعنی پس از سقوط آن سلسله نوشته است. سالهای آخر حکومت سلجوقیان را به چشم دیده و از این گذشته حتی با آن سلسله خویشاوندی داشته است و از این رو اطلاعاتی که درباره وقایع آخر سلسله سلجوقیان نقل می‌کند از لحاظ تحقیق تاریخی حائز اهمیت بسیار است. سوی ارزش تاریخی، این کتاب ارزش ادبی و لغوی دارد و نمونه‌ی یکی از نثرهای خوب و کهن فارسی است.

ترقی کند که همپایه سایر جنبه‌های فنی کتاب باشد.

زبان فارسی، زبان علم (مجموعه سخنرانیهای دومین سمینار نگارش فارسی، از ۱۱ تا ۱۴ شهریور ۱۳۶۳). تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۵، ۲۶۰ ص، رقی.

یکی از اقدامات سزاوار تحسین مرکز نشر دانشگاهی، چند سمیناری است که تاکنون درباره جنبه‌های مختلف زبان فارسی برگزار کرده است و متن منقح سخنرانیهای ایراد شده را با چاپهای مهذب انتشار داده است. در دومین سمینار ۲۲ سخنرانی ایراد شده است، ۲۰ سخنرانی به فارسی و دو تای دیگر به انگلیسی. از کشورهای چین، هند، پاکستان و ژاپن چند صاحب نظر در این سمینار شرکت کرده‌اند و بعضی از آنها سخنرانی خود را به فارسی و حتی فارسی خوب و صحیح ایراد کرده‌اند. تأکید این سمینار بیشتر بر بررسی زبان فارسی در مواجهه با علم و تواناییها و احتمالاً ناتوانیهای این زبان در بیان مفاهیم علمی بوده است. سخنرانیهایی که به موضوع اصلی سمینار بیشتر وفادار مانده است از این قرار است: استعداد زبان فارسی در بیان مفاهیم علمی (نصراة پورجوادی)؛ زبان علمی و واژه‌سازی (محمدجواد شریعت)، توصیف مقابله‌ای زبان علم در فارسی و انگلیسی (لطف‌الله یارمحمدی)؛ نکاتی درباره زبان علمی فارسی (کیومرث ناصری)؛ استاندارد واژه‌شناسی و نقش آن در زبان فارسی برای بیان مفاهیم علمی (مصطفی ذاکری)؛ روح

صاحب چندین کتاب و رساله است. رساله نقدالنقود... منتخبی از کتاب دیگر اوست که از عربی به فارسی ترجمه شده است و در زیر بعضی از صفحات توضیحات مختصری از مترجم آمده است. کتاب مشتمل است بر سه اصل (یعنی سه فصل اصلی) و سه وجه (سه فصل فرعی). عناوین سه اصل کتاب عبارت است از: ۱) وجود، اطلاق و بدهاقت آن؛ ۲) وجود، وجوب و وحدت آن؛ ۳) وجود، ظهور و کثرت آن. رساله نقدالنقود تفسیر عارفانه‌ای بر بحث وجود است.

مترجم شرح پاره‌ای از الفاظ و اصطلاحات متن را از چند فرهنگ متداول موجود در چند صفحه نقل کرده است. چاپ و کاغذ کتاب خوب است. چند فهرست کوتاه نیز به پایان کتاب افزوده شده است. چه خوب است ناشری حرفه‌ای مثل اطلاعات اصول فهرستسازی را در تدوین فهرستهای کتابش مراعات کند و نگذارد خطاهایی که سالها پیش کسی به آنها توجه نداشت و امروز دیگر در شمار خطاهای فاحش است به فهرستهای راه یابند. برای مثال اسامی اشخاص را در فهرست زیر نام کوچک نمی‌برند. نام جلال‌الدین همایی را به صورت همایی، جلال‌الدین می‌آورند، نه زیر نام کوچک (ص ۹۵). نام افراد را زیر لقب و عنوان نمی‌آورند. دیگر در فهرستها نمی‌نویسند شیخ نجم‌الدین رازی (همان ص). ابیات را وقتی فهرست می‌کنند، بر اساس نظمی که برای پرونده قابل بازیابی باشد، تنظیم می‌کنند. امیدواریم کیفیت فهرستهای آینده اطلاعات به مرتبه‌ای

کتاب بوضوح نمایان است. مقدمه او و یادداشتها و توضیحاتش روشنند، مفید و موجز است. چاپ، کاغذ، تنظیم، و فهرس کتاب خوب است. جای «یادداشتها»ی آخر کتاب مناسب نیست، درستتر آن بود که این قسمت از وسط فهرستها برداشته می شد و پس از متن و پیش از فهرستها می آمد. از مرکز نشر دانشگاهی که این همه دقت و وسواس به خرج می دهد و برای حفظ کیفیت خوب همه جنبه های کتاب از هیچ کاری فرو گذار نمی کند، باید پرسید فرق «مأخذ» و «تابیع» چیست؟ و آوردن این دو با هم بر چه چیزی تأکید دارد؟ بر مرکزی که چندین متخصص نشر و کتابشناس و فهرست شناس در اختیار دارد بعضی لغزشها را نمی توان بخشود. برای مثال: ص ۲۶۹، ترکیب «لغات عنوان» به جای اصطلاح جا افتاده «مدخل» و نظایر آن بکار رفته است؛ همان صفحه و صفحات دیگر، خط تیره (-) که برای نشان دادن تداوم است، به عوض ویرگول یا واو بکار رفته است؛ تکرار مدخل یکسان، مثل «خوش» در ستون اول ص ۲۹۳ مورد ندارد. اگر در تنظیم واژه های هم املاء اعراب عامل دخیل است، پس در همه موارد بایستی يك قاعده رعایت شود، که نشده است. در ضمن رنگ و طرح جلد شاید برای این کتاب زیاد مناسب نباشد. مطمئناً تذکر این نکات بسیار جزئی برای مرکزی که بسیار جدی کار می کند و همه اقداماتش حساب کتاب دارد گزنده نخواهد بود.

العبر! تاریخ ابن خلدون. ترجمه عبدالحمید

علمی و زبان علمی از يك دیدگاه تاریخی (داریوش آشوری)؛ روشهای مقابله زبان فارسی با واژه های علمی (محمد طباطبائی)؛ نظریاتی درباره وضع لغات علمی (عباس زریاب خوبی).

ویرایش، چاپ و ظاهر کتاب بسیار خوب است. جای يك فهرست تحلیلی برای چنین اثری پر مطلب، پر نکته و متنوع خالی است و هیچ عذر و بهانه ای پذیرفته نیست.

سرمه سلیمانی (فرهنگ فارسی به فارسی)،
تقی الدین اوحدی بلیانی. به تصحیح و
حواشی محمود مذبیری، تهران، مرکز نشر
دانشگاهی، ۱۳۶۴، وزیری، ۴۰۰ ص،
(مجموعه فرهنگها/۲).

تقی الدین اوحدی بلیانی، ادیب و شاعر، صاحب تذکره عرفات العاشقین، معاصر شاه عباس اول و از جمله ایرانیان مهاجر به هند بود. سرمه سلیمانی فرهنگی است فارسی به فارسی، مرتب به ترتیب الفبای لغات، مشتمل بر نزدیک ۶ هزار مدخل اعم از لغت، اصطلاح و بعضاً اعلام و بدون شاهد شعر و نثر. دقتهایی که قاعدتاً از فرهنگها و کتابهای مرجع انتظار می رود، در اصل این کتاب مراعات نشده است. شاید اهمیت این فرهنگ را بتوان در سه چیز خلاصه کرد: (۱) این فرهنگ یکی از مأخذ برهان قاطع بوده است؛ (۲) متنی قدیمی است و مثل سایر مأخذ قدیمی حتماً باید آنها را چاپ کرد؛ (۳) بلاشك فواید لغوی بسیاری دارد.

زحمات بسیاری که مصحح برای تصحیح و تنقیح این فرهنگ کشیده است از وجنات

آیتی. تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۳-۶۴، ج ۲، ص ۱۷۱۶، وزیری.

عنوان این کتاب، خلاصه شده عنوان بلند کتاب معروف ابن خلدون، مورخ و فیلسوف تاریخ اهل تونس، قرن ۸، است که مقدمه آن سالها پیش به ترجمه علامه ادیب محمد پروین گنابادی انتشار یافت. مقدمه، دیدگاههای فلسفی، اجتماعی و نظریات ابن خلدون را درباره فلسفه تاریخ در بر دارد. اما خود کتاب العبر درباره تاریخ عمومی است از آغاز خلقت تا اواخر قرن هشتم که شاخه‌ای از خلفای عباسی در مصر حکومت می‌کردند. امتیازهای این کتاب بسیار است، اما شاید مهمترین امتیاز آن در این باشد که ابن خلدون کوشش بسیار کرده است تاریخش را از خرافه‌ها، افسانه‌ها و هر آنچه با عقل سازگار در نمی‌آید بزداید. به اصطلاح امروزیها خواسته است واقمگرا باشد. دیگر آنکه در بررسی روایات تاریخی، براساس قراین و دلایل و شواهد، بحثهای استدلالی کرده است و به این ترتیب رأی تاریخی خود را، ولو آنکه مخالف روایات بوده باشد، مستند و مستدل طرح کرده است.

از جمله مباحث جلد اول این کتاب اختصاراً می‌توان اینها را برشمرد: در اسم عالم و اختلاف نژادها، در نژادهای عرب، بنی اسرائیل و نبوت و پادشاهی ایشان، اخبار ایرانیان و یونانیان و رومیان، نبوت پیامبر اسلام (ص)، تاریخ غزوات و خلافتها؛ و از جمله مباحث جلد دوم اینها: خلافت امویان و خلافت عباسیان بتفصیل، روابط و برخوردهای

سلسله‌های ایرانی با خلافت، خلافت عباسیان مصر پس از انقراض خلافت در بغداد. در واقع جلد یکم از خلقت آدم ابوالبشر تا آغاز دولت بنی امیه و جلد دوم از استقرار این دولت تا حدود اواخر قرن هشتم است.

ترجمه فارسی این کتاب، نمونه کار مترجمی است که با تسلط کم مانندی به زبان عربی و فارسی، دقت، تحقیق، تتبع و امانت اثر سترگی را به فارسی ترجمه کرده و به فارسی صحیح و شیوایی نگاشته است. سزاوار است که از خدمت بزرگ مترجم این کتاب آن طور که شایسته است قدردانی شود. البته هیچ قدردانی بالاتر از این نیست که کتابخوانان کتاب را بخزند، بخوانند و به دیگران نیز توصیه کنند بخوانند.

العصر الجاهلی. شوقی ضیف، ترجمه
علیرضا ذکاوتی قراگزلو، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۴، ۵۰۳، ص، وزیری.

شوقی ضیف از محققان صاحب نظر مصر معاصر است و این کتاب بخشی از اثر چندین جلدی و مفصل اوست که درباره تاریخ ادبیات عرب نوشته شده است. این مجلد همان طور که از اسمش پیداست درباره ادبیات عصر جاهلی عرب است، یعنی حدوداً از دو سه قرن پیش از ظهور اسلام تا پیدایش آن. هر چند که این دوره از لحاظ زمانی چندان طولانی نیست، اما از جهت تحول و تکامل ادبیات عرب حائز اهمیت بسیار است. شوقی ضیف تاریخ همین چند قرن را با تحقیقات بسیار وسیعی که به عمل آورده است و با احاطه و تسلط و اجتهاد

متبحر است.

فرهنگ اشعار صائب، فرهنگی است الفبایی مشتمل بر لغات، ترکیبات، امثال معروف، تشبیهات و مشکلات دیگر شعر صائب. شیوه تنظیم کتاب به این ترتیب است که ابتدا مدخل (اعم از مفرد یا مرکب و غیره) ذکر شده است، در برابرش تعریفی که از مآخذ برگرفته شده، درج شده است و رمز مآخذ یا مآخذ، داخل کمان و به دنبال تعریف آمده است. شاهدهای شعری به ترتیب زیر مدخل و زیر هم آمده است.

فرهنگ اشعار صائب کتابی است بسیار سودمند و حاصل سالهای سال جست و جو و دقت نویسنده و باریک شدن او در ظرائف شعر و ادب است. یقیناً این کتاب برای پژوهندگان و دانشجویان ادب فارسی مفید و گره گشا خواهد بود. اما چند نکته است که در واقع بیشتر به حوزه کار و مسؤلیت ناشر این کتاب مربوط است، تا به نویسنده آن. یکی این است که مراعات کردن فنون خاص تدوین فرهنگ معمولاً با مراقبت دستگاه نشر میسر است. ریزه کاریهای فنی این کار را عمدتاً حرفه ایهای می دانند و خوب است که ناشر از تسلط و تجربه های آنها استفاده کند. نکته دیگر اینکه ممکن است مولف تواضع به خرج دهد و نکات بسیاری را که در معرفی اثر باید برای خوانندگان بازگو کرد در مقدمه ای نیارود، کما اینکه در مقدمه فاضلانه و پر مطلب بنجاه و یک صفحه ای مولف فرهنگ اشعار صائب که تقریباً همه آن درباره صائب است و بسیاری از جاهای آن ارتباط چندان زیادی به این کتاب

کممانندی که در ادبیات دارد، در این کتاب در ۱۲ فصل اصلی و جمعا در بیش از ۵۰ فصل فرعی نگاشته است. عناوین فصلهای اصلی از این قرار است: تاریخ قدیم جزیره العرب، عصر و زندگی جاهلیت، زبان عربی، شعر و نثر جاهلی و ویژگیهای آن، سوانح زندگی و بررسی آثار ادبای اصلی عصر جاهلی. ترجمه کتاب از سنخ ترجمه هایی است که مترجمی با تسلط کافی به زبان مبدا و تسلط نسبی به زبان مقصد و احاطه وافق به مطلب دست به ترجمه اثر سودمندی بزند که در عین حال جای آن در زبان فارسی خالی باشد. در پایان کتاب ۷ فهرست آمده است که تفکیک آنها از هم، جز فهرست هفتم، برای این کتاب بخصوص هیچ ضرورتی نداشته است.

فرهنگ اشعار صائب احمد گلچین معانی، تهران، موسسه مطالعات فرهنگی، ۱۳۶۵-۱۳۶۶، ج ۲، وزیر.

صائب تبریزی، شاید بزرگترین شاعر عصر صفوی و ممتازترین شاعر سبک هندی، شاعری است که به نظر بعضی از بزرگترین شعرای ایران است و به عقیده عده ای دیگر از چنین مقامی برخوردار نیست. هرچه هست شاعری است که شعرش آمیخته به انواع صناعات ادبی، پرایهام و گاه دشوار و دیرباب است و خواندن و فهمیدن اشعارش برای همه کس بسادگی ممکن نیست.

مولف گذشته از سابقه ممتد تحقیق، خود از شاعرانی است که با شعر صائب بسیار مأنوس و در فهم و کشف مشکلات شعری او

(صفحه).

این اثر از لحاظ موضوع جالب توجه است. دیدگاهی که مولف اختیار کرده است و برخی از نکاتی که به سبب انتخاب این دیدگاه درباره آنها بحث شده است درخور اعتناست. و اساساً این گونه مطالعات برای بررسی روابط فرهنگی ایران و هند، دو کشوری که پیوندهای معنوی عمیقی با یکدیگر دارند، و در بسیاری از زمینه‌ها قرن‌ها داد و ستدی گسترده داشته‌اند، مطمئناً انگیزه‌های تحقیقی تازه‌ای ایجاد خواهد کرد. ای کاش مولف محترم این کتاب قبل از چاپ اثرش با چند تن از کسانی که درباره روابط فرهنگی ایران و هند تحقیق کرده‌اند که خوشبختانه در دسترسند و فعال و متبحر تماش می‌گرفت که یقیناً برخی از مآخذ را که بدانها استناد جسته است کنار می‌گذاشت، از تعداد زیادی مآخذ که از آنها یاد نکرده است استفاده می‌کرد، به جای تاریخ میلادی، تاریخی را مبنی قرار می‌داد که دو کشور تاریخی همسایه و هم کیش در دوره‌ای که دامنه زمانی کتاب است به کار می‌برده‌اند، و کتاب با ارزشش را پیرامه از این نقصهای کوچک عرضه می‌داشت.

النجاة من الفرق فی بحر الضلالات. ابن

سینا، با ویرایش و دیباچه محمد تقی دانش‌پژوه، دانشگاه تهران، ۱۳۶۴، ۹۱۹ ص، وزیری.

ابوعلی سینا فیلسوف بزرگ عالم اسلام کتاب بسیار مفصلی نگاشت به نام *شفا* که از امهات متون فلسفه اسلامی است درباره فلسفه

ندارد، بیش از يك صفحه مطلب در معرفی، هدف، نحوه استفاده و سایر جنبه‌های این کتاب نمی‌توان یافت. معرفی کردن درست و جامع کتاب وظیفه ناشر است، نه الزاماً وظیفه نویسنده و اگر نویسنده‌ای بر سبیل تواضع به شرح کافی نپردازد، وظیفه ناشر است که کتاب خودش را به خوانندگان درست بشناسد. در پایان جلد دوم امثال و حکم در شعر صائب بر حسب ترتیب الفبای کلمات یا عبارتی که محور اصلی امثال یا حکم تشخیص داده شده است در بیست و چند صفحه و بدون توضیح آمده است که مفید است، اما بازیابی آن ساده نیست. انتشار این گونه فرهنگها که مشکلات دواوین شعرا را حل می‌کند، برای دانشجویان، پژوهشگران و علاقه‌مندان ادبیات فارسی بسیار سودمند است و امید اینکه روزی برای همه شعرای درجه يك و با اهمیت ایران چنین فرهنگها و راهنماهایی تدوین شود.

مهاجرت تاریخی ایرانیان به هند: قرن هشتم

تا هیجدهم میلادی. فرهنگ ارشاد، تهران،

موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی،

۱۳۶۵، ۲۹۰ ص، وزیری.

مطالعه‌ای جامعه‌شناختی است درباره کوچ و مهاجرت و علل و عوامل آن (فصل ۱ و ۲، حدود ۵۰ صفحه)، بررسی اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی هند (فصل ۳ و ۴ و ۵، در ۱۳۰ صفحه)، مروری اجمالی در کوچ گروه‌های مختلف ایرانی به هند از قرون نخستین اسلامی تا پایان عصر صفوی و علل و عوامل و نتایج آن (فصل ۶ و ۷ و ۸، در ۱۰۰

اشارات مختصری در احوال و نقل چند پند و سخن از ۱۲۷ تن از حکما از حضرت آدم ابوالبشر، شیث و هرمس الهرامسه تا شیخ شهاب‌الدین سهروردی (معاصر مولف)، در حقیقت ۹۰ مورد به حکمای اسلامی اختصاص یافته، حدود ۳۰ مورد به حکمای یونانی و بقیه به کسان دیگری چون لقمان حکیم و مهادرحس، زرادشت و هرمس و غیر ذلك، شرح احوالی که در این کتاب آمده، متفاوت است، درباره بعضی بسیار کوتاه و درباره عده‌ای مفصل است، بعضی موارد ارزش تاریخی و تحقیقی دارد و پاره‌ای موارد افسانه‌های تعقیق نشده است. بعضی جاها نکته‌هایی قابل تأمل و توجه دارد و بعضی جاها رأیی صادر می‌کند که سخیف است، مقصود اینکه نزهة الارواح تاریخ فلاسفه به معنای امروزی کلمه نیست و خوب است خوانندگانی که با این کتاب و نظایر آن آشنا نیستند با توقع از يك تاریخ منظم فلاسفه به سراغ این کتاب و امثال این نروند.

نزهة الارواح در اصل به عربی نوشته شده و در قرن یازدهم به دستور یکی از شاهان گورکانی و به قلم مقصود علی تبریزی به فارسی ترجمه شده است و نثر ترجمه آن در زمره نثرهای نسبتاً ممتاز فارسی نویسان مقیم هند در عصر صفوی است. این کتاب در ۱۳۱۶ شمسی بار دیگر به وسیله ضیاء‌الدین درّی که از فلاسفه دانان و فضلا بود به فارسی ترجمه شد که البته فارسی ترجمه اخیر امروزی تر است.

محمدتقی دانش‌پژوه مقدمه‌ای در ۲۱۲ صفحه بر این کتاب نگاشته که حاوی

الاهی، طبیعیات، ریاضیات و منطق. شفا به عربی و در ۲۰ مجلد تألیف شده است. ابوعلی سینا بعداً شفاء را در سه مجلد خلاصه کرده و عنوان النجاة ... را بر آن نهاده است. النجاة ... هم به عربی است و مطالب عمده آن عبارت است از: منطق، طبیعیات، اصول هندسه و حساب، نجوم و هیئت و موسیقی.

این کتاب در يك مجلد چاپ شده است. ۱۰۳ صفحه از این کتاب به مقدمه مصحح و ۶۲ صفحه به فهرستهای پایان کتاب اختصاص دارد.

نزهة الارواح و روضة الانوار (تاریخ

الحکما). شمس‌الدین محمد بن محمود شهرزوری، ترجمه مقصود علی تبریزی، به کوشش محمد تقی دانش‌پژوه، محمدرور مولاتی، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۵، دوست‌وسی و سه + ۵۱۰ ص، وزیری.

از احوال و آثار شهرزوری اطلاع قابل توجهی در دست نیست و در دیباچه دوست و چند صفحه‌ای این کتاب فقط اشاره گذرایی بدو شده است. ظاهراً وی از حکما و فضلی قرن ششم و هفتم بوده است و جز این کتاب، الشجرة الالهیه او در حکمت معروف است و چون گویا از خویشاوندان و پیروان سهروردی فیلسوف اشراقی بوده است بر بعضی آثار او شرحی نوشته است که قدمت و مطلب آن حائز اهمیت است و فصل مربوط به سهروردی در این کتاب نیز مطالبش قابل توجه است.

نزهة الارواح ... کتابی است حاوی

اطلاعات سودمندی درباره تاریخنگاری فلسفه به طور اعم و تاریخنگاری فلسفه در اسلام به طور اخص است.

واژه نامه مصور هنرهای تجسمی (معماری، پیکره سازی، نقاشی). پرویز مرزبان: حبیب معروف، تهران، سروش، ۱۳۶۵، ۲۷۵ ص، وزیری، مصور.

این کتاب محصول همکاری مناسب پرویز مرزبان (مترجم با سابقه و هنرشناس) و حبیب معروف (معمار دانشور با ذوق) است که با زحمات بسیار، سلیقه هنری و صداقت حرفه ای تدوین شده و شاید بتوان گفت به بهترین صورتی که امکانات فعلی چاپ و نشر اجازه می دهد آراسته و نشر شده است. کتاب حاضر به دلایلی که گفته می شود می تواند نقطه عطفی در انتشار فرهنگهای دوزبانه در ایران بشمار آید.

واژه نامه مصور... از دوبخش اصلی تشکیل می شود: از ص ۹ تا ۹۹ مشتمل بر اصطلاحات هنرهای تجسمی به ترتیب الفبای فارسی و معادل آن به انگلیسی؛ از ص 3 (از سمت چپ کتاب) تا ص 175، به ترتیب الفبای لاتینی، مشتمل بر اصطلاح انگلیسی، معادل فارسی آن، در بیشتر موارد همراه با تعریف، گاه خیلی کوتاه، گاه کوتاه و بلند و همواره گویا، و در بسیاری موارد همراه با عکسها یا تصویرها یا نمودارهایی که با وسواس، زحمت و سلیقه انتخاب شده است، با چیره دستی صفحه آرایبی شده و به طرز رضایت بخشی چاپ شده است. به این ترتیب خواننده چه از طریق معادل

فارسی و چه از راه اصطلاح انگلیسی سهولت می تواند اصطلاح و تعریف دلخواه را بیابد. در ابتدای کتاب (از سمت راست). «پیشگفتار» کوتاهی در يك صفحه - که البته پیشگفتار نام مناسب آن نیست - «چند تذکر لازم» در يك صفحه، «راهنمای حروف اختصاری» در يك صفحه و «منابع و مأخذ» هم در يك صفحه برای راهنمایی خوانندگان، با حداکثر اختصار و اقتصاد آمده است.

مزایای اصلی این کتاب در چند چیز است: اول آنکه در حوزه ای مرتبط، سعی شده است اهم اصطلاحات از منابع عمده و اصلی دستچین شود. دوم آنکه تعریفها، ولو آنکه گاهی وقتها بسیار کوتاه است، اما دقیق و بازبانی روشن و بدون ابهام بیان شده است. سوم آنکه معادلهای فارسی با دقت و بصیرت حرفه ای و از زبان اهل تخصص و صاحبان حرف استخراج و استعمال شده است و حتی برخی از این اصطلاحهای فارسی تاکنون به کتابت درنیامده است یا اگر هم درآمده جز عده ای اندک شمار از آن با خبر نبوده اند. چهارم آنکه عکسها، تصویرها و نمودارها از منابع مختلف و با زحمت گردآوری شده است و در بسیاری موارد به رسانیدن معنای دقیق اصطلاح کمک شایان می کند. پنجم آنکه گردآورندگان در کار خود روش و هدف روشن داشته اند و ثمره این همکاریشان کتابی شده است که یقیناً الهامبخش تدوین کنندگان فرهنگهای دوزبانه و هنری خواهد بود. بعضی از اهل فن ممکن است با پاره ای معادلهای یا متساوی قرار دادن آنها موافق نباشند که خوب است نظر و

خاصی داشته است؟ حتی اگر این ایرادها وارد هم باشد، گزندی به این کتاب مرجع نبودند وارد نمی‌کند و از قدر آن هیچ نمی‌کاهد.

پیشنهادهايشان را کتباً طرح کنند؛ شاید هم این ایراد پر بی‌راه نباشد که آوردن برخی اصطلاحهای عمومی، نام اقوام، سلسله‌های تاریخی، اسامی جغرافیایی چه ضرورت

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی